

El trogloditisme a la comarca del Solsonès. Apunts

Gener Aymamí i Domingo

Tal com diu el títol, amb aquest article es pretén posar en coneixement i donar uns breus apunts del trogloditisme a la comarca del Solsonès, des d'època històrica, ja que les coves que presenten materials anteriors a aquesta etapa, formen part del complex món arqueològic. Com a trogloditisme s'entén la utilització de les cavitats per part de l'home, ja sigui com a habitatge, refugi o amagatall o com a lloc on arrecerar el bestiar, entre altres.

Habitació

Durant el Neolític (7000-3000 abans de l'era, en el Mediterrani occidental) l'home va abandonar l'abric que fins llavors li oferien les coves com a lloc per viure, passant a ocupar un hàbitat estable en poblats a l'aire lliure. En aquest moment començà a desenvolupar-se un tímid conreu que li proporcionava aliment i també es domesticaren algunes espècies animals. Així començà el que més tard en direm "urbanisme".

En èpoques de conflictes bèl·lics tot i que les coves resulten poc aptes per a viure, ja que són fosques, humides i inhòspites, es tornen a ocupar de manera ocasional, esdevenint l'hàbitat, en alguns casos, força perllongat i arribant, en aquesta comarca, fins ben entrat el segle XX.

Refugis, aixoplucs i amagatalls

Pastors, carboners, llenyataires o excursionistes han utilitzat, en més d'una ocasió, coves o balmes com a lloc on protegir-se de les inclemències del temps. Tanmateix, bandolers i malfactors també cercaven l'empara de les caveres.

Igualment, han servit de refugi en més d'un conflicte bèl·lic i òbviament en la darrera maltempada de 1936-39 moltes persones cercaren el, a vegades precari, refugi que els oferien les coves, per la qual cosa, de ben segur, deuen d'haver-hi moltes més cavitats de les aquí ressenyades i de les que no es tenen notícies escrites o en tot cas aquestes són molt escadusseres i d'àmbit local.

Un apartat digne de tenir en compte, durant aquesta contesa, és el dels amagats o emboscats, ja que molts homes, per no anar al front, van passar bona part de la guerra amagats generalment en masoveries més o menys isolades. N'hi va haver molts que van cercar refugi a la muntanya, rebutjant les coves més conegudes o de fàcil accés, i anaven a buscar cavitats gairebé desconegudes i inaccessibles, o bé cavaven forats o caus que servien de refugi.

Moltes d'aquestes coves han restat en l'oblit, a vegades només se'ns diu que estava en tal o qual serralada, sense més dades, perquè encara hi ha recel per explicar aquestes coses, i gran

part dels forats excavats, en passar els anys s'han ensulsiat i de molts d'ells només queda el record dels que els van utilitzar, per la qual cosa les coves que s'esmenten aquí dins d'aquest apartat serveixen només a tall d'exemple, ja que no dubto que n'hi ha moltes més de les que possiblement no en sabrem mai res.

Cledes pel bestiar

Els pastors han aprofitat des d'antic el recer que ofereixen coves i balmes per guardar-hi el bestiar, generalment calia tancar l'entrada amb un mur de pedra seca, deixant una part oberta, a manera de porta, que es barrava amb troncs travessers.

Les coves utilitzades com habitatge, una vegada abandonades, també s'empraven per arrecerar el bestiar.

Actualment moltes cavitats segueixen complint aquesta funció.

Relació de cavitats

Habitació

1. Balma de la Cigrona – La Coma i la Pedra

S'hi arriba des de Sant Lleir de Casa Bella.

Balma de 20 metres de recorregut, a un costat hi havia un habitatge de dos pisos. Encara es conserven algunes parets i un forn de pa mig enrunat,

i a l'altre costat hi havia el corral pel bestiar.

Va estar habitada fins a la dècada dels quaranta del segle XX.

(*Codina, 2001, 10; Fruitós, 1997, 141; Valles, 2009,293*)

2. Balmes dels Segarra – Guixers

Les coves estan entre el molí de la Corriu i el pont Quebradís.

Es tracta de dues balmes, la més oriental estava estructurada amb tres parets que han caigut, i hi ha un forn de pa. La balma més occidental és més profunda i era emprada per a corral.

Torras a l'any 1922, quan la cova estava habitada, escriu; "Gran balma convertida en estada humana, és d'original i pintoresc aspecte. L'alta obertura de la cova està tapada per típiques construccions de fusta i obra, formant dos pisos en els que hi ha les habitacions, en un costat, en altra més petita balma, hi ha la cuina i altres dependències."

Els darrers habitants, la família dels Segarra, van marxar a principis dels anys seixanta del segle XX.

(*Codina, 2004, 10; Torras, 1922, 311; Valles, 2009,358*)

3. Casa de l'Espluga – Guixers

S'hi arriba per la pista que puja des de Sant Martí de la Corriu cap a la Creu de Jovells.

La casa de L'Espluga, avui enrunada, està adossada a la cinglera, tenia dos pisos i es conserven alguns panys de paret.

(*Marceló, Joan, 2009. Per les terres de Guixers. Diari de Solsona.net –bloc d'en Lluís Closa- 26 de març-; Torras 1922, 311*)

4. Balma Llarga de l'Espluga de la Corriu – Guixers

Es troba a uns 50 metres a l'est de la casa de l'Espluga de la Corriu, sobre el cingle de l'Espluga.

Es tracta d'una balma de 100 metres de llargada per uns 15 d'amplada, té una font al mig i el degoteig es recull en uns canals de fusta que duen l'aigua fins a un dipòsit de pedra seca. Al cantó oriental de la balma hi ha restes d'habitaclles. Es conserven algunes estances de paret seca de poca alçada i entre la font i les parets hi ha un

pou circular de pedra seca d'uns dos metres de profunditat. Darrerament aquesta balma s'utilitza per tancar-hi el bestiar.

(*Codina, 2013-2, 12*)

5. Mas de la Creu de Pedra – Guixers

Es troba a Castelltort, a l'antic camí de bast de Sant Llorenç a Berga, sobre l'Aigua de Valls.

Antic mas edificat el segle X i abandonat poc abans del 1483, a partir d'aquest moment només s'ocupà de forma esporàdica, amb alguna reocupació moderna.

Construcció formada per tres àmbits contigus que es recolza sobre una roca calcària allisada i té com a paret de fons la roca vertical on s'emportarien les bigues. La coberta degué de ser un embigat rústec a un sol vessant amb llosses, argila i cobert per ramatges.

Fou excavat arqueològicament a l'any 1970.

(*Ferrer, 2001, 30; Riu, 1972*)

6. Mas Vilasaló Subirà – Guixers

Es localitza a prop de la carretera de l'embassament de la Llosa del Cavall, a uns 200 metres del mas de Vilasaló. La part més antiga, anterior al segle XII, té els murs adossats a la roca de fons.

(*Ferrer, 2001, 31*)

7. Balma de la Corrua – Lladurs

És a la rua de Corrua en direcció a la Trona. S'hi accedeix des de l'Hostal del Vent.

Té uns 5 metres de fondària i aixopluga un antic habitatge que encara conserva parets d'1 a 2 metres d'alçada, amb algunes pedres posades en forma d'espiga *opus spicatum* i d'altres molt ben escairades.

(*Codina 1999, 10; Dot, 2010, 30; Valles, 2009,304; www.espeleoindex.com*)

8. Balma de la Quesis – Lladurs

Des de la balma de la Corrua cal seguir cap a ponent i a uns 10 minuts, després de travessar un petit torrent, s'arriba a la cova.

Encara hi ha unes petites parets de mig metre d'alçada, però darrerament s'utilitzava com a corral per a ramats de cabres. També hi ha mig bidó metàl·lic que algun veí local ha fet servir

per fer oli de reina de ginebres.

(*Codina 1999, 10; Dot, 2010, 30; Valles, 2009,350; www.espeleoindex.com*)

9. Balmes de Montpol – Lladurs

Es tracta de dues balmes que estan en la base de la gran mola de conglomerat de la roca de Montpol.

En una d'elles hi ha restes de parets i d'un forn.

(*Codina 2000, 12; Valles, 2009,328*)

10. Espluga del Feixar – Lladurs

També coneguda com a balma de la Gaita.

Es localitzen no gaire lluny dels rocs basculants de les Gaites. S'hi arriba des de l'hostal Cap del Pla.

Hi ha dues coves, la primera que es troba es feia servir com a corral i en la segona hi ha les restes de les parets ensorrades de la casa.

Va ser habitada per la família Boix i Malé, amb deu fills, un noi i nou noies. Abans d'aquesta família, hi vivia una tal Rita, sola, que després se'n va anar a Canalda (veure núm. 20) El marit feia de carboner, tenien unes quantes cabres, gallines, i algun conill. L'aigua l'anaven a buscar a la fresca i abundant font Ferrera. A missa baixaven a la parròquia de Sant Agustí d'Isanta.

El nom d'aquesta balma la va posar el marit, un dia que anava a caçar, va veure un gaig i l'hi va fer gràcia aquest nom.

En aquesta balma encara hi van néixer les dues últimes filles: la Montserrat i la Carmeta. Però l'any 1924 la van deixar per anar a viure a Solsona.

(*Codina 2002-2, 10; Valles, 2009, 315*)

11. Balma de cal Serratolí – Lladurs

Antic habitacle (veure núm.35)

12. Balma del Segarra – Lladurs

Es troba a la vessant esquerra de la rasa de Puigdeponç, al nord de la casa de Torrenteller. S'hi accedeix des de l'hostal del Vent.

Encara es conserva una paret de pedra seca, en un costat el sostre està fumejat i hi ha clavada una estaca destinada a penjar-hi algun estri pel foc.

(*Codina 2003, 10; Valles, 2009,359*)

Coves o Forats dels Moros – Odèn (cova núm. 18)

13. Balma de cal Llarg – Navès

És a prop de la rasa de Capdevila. L'accés es fa des de la masia del Cavall.

Té uns 20 metres d'amplada per 5 metres de fons. Encara es troben les restes de les parets de la casa amb els corrals i a l'exterior hi ha un forn molt ben conservat per coure pa.

(*Codina, 2005-2,10; Dot,2010,30; Valles 2009,279; www.espeleoindex.com*)

14. Balma del Xerri – Navès

Es troba a la rasa de Torrenteller. S'hi arriba des de l'hostal Cap del Pla.

Les parets són fetes de pedra i fang, una d'elles té una alçada de 4 metres, i hi ha restes d'un forn.

(*Codina, 2000-2,10; Valles, 2009, 369*)

15. Balmes d'Orriols – Navès

Les balmes es troben a frec de la cinglera i no gaire lluny de la masia d'Orriols, a la Vall d'Ora.

Conserven panys de parets dels habitatges i del corral.

(*Codina, 2004-2,10; Valles, 2009, 340;*)

16. Balma de cal Pallàs o Pallars – Navès

En el camí de la Vall d'Ora a Busa, després de la font de la Mesquita.

Té la paret ennegrida de sutja i està dividida en dos compartiments. Les parets de la casa de pedra seca no arriben al mig metre i estan tapades d'esbarzers i només s'hi pot entrar per la part més oriental.

(*Codina, 2012, 12; Dot 2010, 158*)

17. Esplugu Tremosa – Odèn

També anomenada Cova de la Visera Fumada.

Des de la masia ensorrada de l'Algassa cal baixar cap a la riera de Canalda on es troba la cova. Es surt des de l'hostal Cap del Pla.

Gran balma, d'uns 60 metres de recorregut, situada sota una visera de roca d'uns 40 metres de vertical. Al llarg del temps, l'aigua de la riera ha anat arrencant material de la base i modelant l'entorn, actualment passa

a uns cinc metres per sota de la cova. S'havia habitat i encara conserva la base del forn de coure.

(*Codina, 1996, 11; Dot 2010, 22; Valles, 2009,364*)

18. Coves o Forats dels Moros – Odèn

A la paret de la roca Canalda trobem aquest grup de petites cavitats que s'alcen uns 20 metres paret amunt. Per accedir-hi, l'any 1966 hi havia una escala de fusta.

El punt més fondo es troba a 11 metres de la boca. Hi ha les restes d'unes parets frontals que estaven destinades a resguardar la cambra.

Foren ocupades en època medieval i malgrat el topònim no les habitaren els moros ni tampoc foren el darrer refugi dels cristians, segons la tradició popular.

(*Aymamí, 2011, 50; Valles, 2009, 335; www.espeleoindex.com*)

19. Balma de ca l'Andreu – Odèn

Cal seguir el mateix itinerari que l'anterior, la balma està vint minuts més endavant.

Balma de ca l'Andreu – Odèn (cova núm. 19)

De l'edifici solament se'n conserven algunes parets i la porta. Sembla que va ser habitada fins a la meitat del s. XX. (Aymamí, 2011, 50)

20. Balma de cal Cavallo – Odèn

També coneguda com a Cova de cal Llop, Cova de la Fada i Espluga de ca la Rita.

Seguint el mateix itinerari que l'anterior trobem la balma després d'uns cinc minuts de caminar.

Té un centenar de metres d'amplada, hi ha una font i diverses construccions. La part més fonda mesura 12 metres. L'edificació que hi ha dins d'aquesta balma es conserva en perfecte estat i és una excepcional construcció troglodítica.

M. Riu la descrivia així fa cinquanta anys; "Dintre l'embalmat té una caseta de pedra de planta baixa i un pis, de sostre de guix, edificada a la fi del segle XVIII, amb el seu forn; les corts, galliners i corral; el safareig de pedra on raja l'aigua de la penya, l'hort amb un pinyoner i l'era de batre amb els pallers."

Recentment es coneix com a ca la Rita, ja que la senyora Rita Montada i Llena fou la darrera estadanta de la casa, fins que als anys vuitanta, en ser ella molt gran, ja en tenia més de vuitanta, se'n va anar a viure amb la seva família a Solsona. Va morir el 1994 a l'edat de 98 anys. A la llinda de la porta d'entrada i a la boca del forn hi ha gravada la data de 1819.

(Aymamí, 2011,50; Riu,1964,504; Valles, 2009, 278; www.espeleoindex.com)

21. Espluga de cal Jaumetó – Odèn

Des de cal Xinquet i cal Petit cal anar fins cal Jaume i continuar per un sender que dona la volta al Tossal de Cambrils, en un revolt a l'esquerra, surt un corriol que du a sota mateix de la balma.

Té 28 metres d'obertura frontal per 6 metres d'alt i 8 metres de fons, fou habitada per la família que li donà el nom fins els anys quaranta del segle XX. Encara es poden veure les parets molt fumades de sutja, un forn, armaris encastats, corrals, parets mig en-

sorrades i una petita font producte del degoteig.

(Codina, 2003-2, 11; Dot, 2010, 90; Valles, 2009, 278; www.espeleoindex.com)

22. Balma de cal Perejan – Odèn

Des del coll del Rosselló cal seguir el sender de gran recorregut en direcció a Sant Llorenç de Morunys i en el primer revolt tancat es davalla per un corriol fins a la paret del cingle on hi ha les restes de la casa.

Petita balma amb una visera ennegrida per la sutja. Pel sòl hi ha restes de la paret de la casa, ja que es conserva ben poca cosa. Hi ha un forn i el corral pels animals. Una esllavissada de terra poc a poc la va colgant.

(Codina, 2010, 10; Valles, 2009,280; www.espeleoindex.com)

23. Balma de cal Rito – Odèn

És a sobre de la masia de la Plana.

Es tracta d'un conjunt de tres habitacles. El més oriental és un quadrat petit de pedra seca amb les quatre parets sota la visera de la roca i sense

Balma de cal Cavallol – Odèn (cova núm. 20)

tocar a la paret. Al mig hi ha un habitacle amb paret de pedra seca, en forma circular, que tanca al sostre i a la roca. Té una porta petita i una finestreta. Pel darrera hi ha una petita cambra a sota d'una gran roca després del cingle que comunica amb un altre habitacle. Aquest conducte segurament era aprofitat per fer-hi foc per escalfar les estances. Aquest darrer, el més occidental, té una paret de pedra seca, de poca alçada. Aquesta casa troglodita podria ser una de les primeres cases de tot el veïnat de la

Plana. Té uns 25 metres d'amplada per 6 metres de fons.

(Codina, 2013, 16; www.espeleoindex.com)

24. L'Esplugapalla – Odèn

S'hi arriba des de la finca Caballera, actualment "Roc Falcó".

Balma d'uns 7 metres de fondària on hi ha tres estances ben definides i una de més petita, així com un forn de pa, mig ensorrat.

Un cop deshabitada va servir d'abric els carboners, les parets mostren l'ac-

tivitat humana en la roca de color negre de sutja, també hi ha xerri al terra i les parets de pedra seca que queden dretes encara arriben als dos metres.

(Codina, 2006-2, 12; Valles, 2009, 313; www.espeleoindex.com)

25. Esplugabous – Odèn

S'hi accedeix des de la masia de Junyent.

Havia estat habitada i tenia un forn. Hi ha poques restes de parets. Té 5 m de fondària i una amplada de 20 m.

(Codina, 2008, 10; Valles, 2009, 312)

Vista general de la balma de cal Cavallol – Odèn (cova núm. 20)

Recreació de la Balma del Xalet – Navès (cova núm. 40). Autor: Òscar Barcelón

26. Balma dels Frares – Odèn

Des de la masia de Junyent cal seguir l'antic camí que duia fins a la masia d'Orrit.

Encara es mantenen dretes algunes parets de l'habitable on vivien uns frares que, segons llegim, havien escollit aquest racó tant apartat per a fer vida contemplativa.

(Codina, 2008, 10; Valles, 2009, 317)

27. Espluga de Riu Fred – Odèn

Des de la masia de la Torre, a la parròquia de Montpol, es segueix un camí cap el Riu Fred, el qual es travessa dues vegades fins arribar a la cova.

Balma obrada de les més grans de la comarca. Es poden veure diversos panys de parets, de diferents èpoques i bastides de diferents materials. Encara hi ha les llindes de fusta de les finestres, l'aigüera de pedra, armaris encastats i un forn de coure el pa. En algun punt hi havia diversos pisos. Hi van viure fins a l'any 1920.

(Codina, 2000-1, 10; Dot, 2010, 66; Valles, 2009, 353)

Refugis, aixoplucs i amagatalls

Carboners

28. Balma de les Carboneres – Lladurs

La cova es troba en una cinglera a la rasa del Torrenteller, l'accés és des de l'Hostal de Vent.

Es tracta d'una petita balma que feien servir els carboners d'alzina.

(Codina, 1999-2, 8; Valles, 2009, 291)

29. Cova dels Carboners – Odèn

També coneguda com a Balma de can Reig.

S'obre al vessant dret de la Rasa d'Encies. S'hi accedeix des de l'Hostal Nou de Canalda.

És una llarga balma de poc més de 20 metres d'obertura frontal per 8 metres de fons en el lloc de més recorregut, la resta de la balma fa 4 metres de fons.

Pel topònim podria haver estat aprofitada pels carboners de la zona.

(Valles, 2009, 291)

30. L'Esplugapalla – Odèn

(Veure núm. 24)

Emprada com a abríc pels carboners.

Contrabandistes

31. Avenc del Coll de Jouet – Guixers

També conegut com a Cova dels Contrabandistes.

Es troba al sud-oest de coll de Jou, a uns 200 metres de la font.

Cavitat de 50 m de recorregut i 11 de desnivell amb dues boques d'accés.

Quan s'efectuà una nova topografia de l'avenc a l'any 1980, es trobà en una gran sala restes d'ampolles buides, llaunes de menjar, cordes d'espart, sacs de roba, cabassos de vímet, mantes i palla, entre altres, abandonat des de feia molt de temps. També es trobà una escala de fusta clavada a la paret, un torn de fusta i una corriola penjada del sostre. Per un passadís artificial s'accedeix a una de les boques de l'avenc, denominada cova dels Contrabandistes. Aquesta caverna fou utilitzada com a habitacle per a la gent presonera que era obligada a treballar en la carretera de coll de Jou a Cambrils, després de la Guerra Civil. (Codina, 1983, Valles, 2009, 299)

Balma del Xalet – Navès (cova núm. 40)

32. Espluga de Cordes – Odèn

Des del coll de Boix surt una pista de terra que en 1,9 km du cap a la cova. Cavitat utilitzada pels contrabandistes. Es diu que en aquest punt es feia el relleu per transportar les mercaderies que, procedent d'Andorra, generalment feien cap a Solsona. (Aymamí, 2003, 117)

Conflictes bèl·lics

33. Balma d'Ortoneda – Clariana de Cardener

Es troba a prop de la masia-casa de colònies de can Joval.

Té de 10 metres d'amplada per 5 de profunditat i 4 d'altura i està totalment transformada a causa de les obres que s'hi realitzaren durant la guerra civil.

En aquest abrís s'han produït troballes d'enterraments d'inhumació col·lectius del calcolític (-2200/ -1800). (Valles, 2009, 341)

34. Balma de la Quimeta – Guixers

Desconeixem la seva ubicació. Utilitzada pels emboscats durant la guerra. (Sala, 2012, 17)

35. Balma de cal Serratolí – Lladurs

A prop de la Ribera Salada. Sense més dades.

Utilitzada com a amagatall durant la guerra civil. El desembre de 1938 dos emboscats van ser morts pels guàrdies d'asalt, es creu que van ser delatats per un veí. (Miralles, 2013, 155)

36. Amagatall d'Angrill – Lladurs

Prop de la casa de turisme rural Angrill. Cavitat utilitzada pels emboscats durant la guerra. (Eскур, 2013, 32)

37. Coves de Porredon – Lladurs

En el bosc a prop d'aquest mas hi ha unes coves que albergaren gran nombre d'emboscats. S'accedeix per un trencall que hom troba en la carretera de Solsona a Bassella.

(Miralles, 2013, 117; Sala, 2012, 17)

38. Balma de Llobera – Llobera

Es troba en el bosc de Montraveta, en el llogaret de Peracamps. Utilitzada pels emboscats com a amagatall durant la guerra. (Miralles, 2013, foto)

39. Esquerdes del Capolatell – Navès

També conegudes com Avenc del Capolatell o esquerda de la Presó. Es troben a l'extrem nord-oest del pla de Busa.

Es tracta de dues agulles separades del planell per una esquerdada o avenc de 115 metres de fondària. En l'actualitat una palanca metàl·lica permet passar d'un cantó a l'altre. Temps enrere hi havia una rústega passera de troncs. Les esquerdes del Capolatell són conegudes des de temps immemorials. Durant la Guerra del Francès l'agulla aïllada es va fer servir de presó per tancar els soldats napoleònics, tot retirant la palanca de fusta quedaven completament aïllats. La llegenda

da romàntica narra que alguns, en no poder resistir-ho, es llançaven al buit cridant: - *Mourir á Búsa et resurgir á Paris*. També es va utilitzar en època de les carlinades i durant la Guerra Civil del 1936 va servir d'amagatall als habitants de la contrada.

(*Viladés, 2008,33; www.espeleoin-dex.com*)

40. Balma del Xalet – Navès

Des de l'aparcament de la casa de turisme rural i restaurant de Pujol, a la vall d'Ora, un rètol indica 45 minuts de camí senyalitzat fins a la balma.

Va servir d'amagatall d'emboscats durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939). Recentment ha estat senyalitzada dins dels Espais de la Memòria del Solsonès.

(*Dot 2010, 158; Sala, 2012, 17*)

41. Balma de l'Amagatall – Odèn

Des de les cases de turisme rural de Puig-Arnau i Pubilló, cal davallar cap el vessant oriental del torrent de la Perdiu i a prop del pont penjant hi ha a ras de terra una petita boca, habitada i tancada que s'havia utilitzat com a refugi pels emboscats durant la guerra.

(www.guimera.info/sarawak/links/canalda_entorns.pdf)

42. Cova de Sant Calixt – Pinell de Solsonès

Era situada dins de les terres de la masia Llorenç, a Sant Climenç.

Gran cova excavada pels emboscats a l'any 1936, anomenada la catedral subterrània, ja que des del primer moment es va plantejar com a lloc de culte. Tenia una gran cambra que s'utilitzava com a sala d'estar, menjador, casino, sala d'armes i església i en els dormitoris s'hi podien encabir fins unes trenta persones.

Uns anys després de la guerra, la cova es va ensorrar.

(*Miralles, 2013, 80,90*)

43. Balma – Pinell de Solsonès

Situada a la obaga de la caseta d'en Serra al poble de Sant Climenç.

Utilitzada per l'amagatall pels emboscats.

(*Miralles, 2013, 185*)

44. Cova – Pinós

En la serra de Torrededia, al nord-est del terme, hi ha aquesta cova on s'amagaven emboscats durant la Guerra Civil.

Aixoplucs diversos

45. Les Baumes – Guixers

Es troben a tocar del veïnat de la Font del Pi.

C.A. Torras fa a la vora cent anys escribia, "petites estades obertes en el cor de la roca. Son pobres i de mesquí aspecte, més a l'hivern son calentes i abrigades"

(*Torras, 1922, 298*)

46. Balma de les Mascarelles – Lladurs

Des de l'hostal Cap del Pla, cal fer cap els rocs basculants de les Gaites i continuar cap el Tossal de la Bandera. La cova és a l'altre vessant.

Només consta la notícia que va ser aprofitada com a habitatge de forma ocasional.

(*Valles, 2009,326*)

47. Balma del Fornó – Navès

Està situada al vessant dret de la rasa de Torroella sobre els cingles de la cara nord del tossal de Sòbol. S'hi accedeix des del marcat revolt de la font Fenerals.

La planta de la balma mesura 20 per 8 metres i l'alçada té una mitjana de metre i mig. Es considera que és una de les balmes més grans i planes de la comarca

Emprada com a aixopluc des de temps immemorials.

(*Valles, 2009,316*)

48. Cova dels Culleraires – Navès

Hi ha la notícia de que a prop de Torroella hi ha aquesta cova, dita així perquè en el segle XIX s'hi refugiaven a dormir els culleraires de boix.

La masia de Torroella es troba al sud de la mola de Lord, prop del desguas de la rasa de Torroella, al pantà de la Llosa del Cavall.

(*Riu, 1964, 504*)

49. Balma de Sant Llorenç – Sant Llorenç de Morunys

Es troba a prop del camí que du cap

a l'aparcament del santuari de Lord, a uns 50 metres per sota d'un esperó on hi ha una torre metàl·lica de conducció elèctrica.

Hom creu que segurament va ser aprofitada en temps immemorials com a amagatall, en temps de guerres, persecucions o de pas, ja que està molt ben camuflada.

(*Codina, 2006, 12*)

50. Balma de l'Amagatall – Sant Llorenç de Morunys

A la vall de Lord. A prop el grau de Sollort o de Sant Jaume.

Petita balma de 5 x 3 x 0,4 m que ha servit d'amagatall.

(*Valles, 2009,296*)

Coves Fortificades

51. La Moreria – Navès

També anomenada casa de la Tàpia.

Abans d'arribar al pla de Busa cal anar en direcció de la vall d'Ora fins a un camí que surt a l'esquerra i que du cap a la cinglera on es troba la caverna.

És una balma molt alta de 10 metres de fondària. Al davant s'alça una gran paret feta de pedra en la part inferior i de tàpia la superior. Cap a la meitat hi ha una finestra. Per l'interior hi ha encaixos per sostenir escales i les bigues que constituïen els dos pisos.

Agustí Canelles, director de la fortificació de Busa durant els anys 1811-1812 en la Guerra del Francès, escriu el 1813 una memòria en la que comenta " ... als mateixos peus del cingle [hi ha] coves habitades, algunes per gent miserable. A poca distància de la punta del Gegant n'hi ha una de molt profunda, tancada amb una paret de construcció molt sòlida. Es coneix per la cova de Moreria".

Cal deduir, doncs, que amb posterioritat, durant la primera carlinada, (anys 1833-40), es va bastir la part superior, fortificant aquesta caverna que té una situació força estratègica ja que domina l'ampla vall. El febrer de 1849, el general carlí Cabrera va establir, en retirada, el seu estat major a Busa durant un parell de mesos.

Però la veu popular sempre ha cregut que són dels temps dels moros, per això l'anomenen 'la Moreria'.

(Codina 1983-2,14; Dot, 2010, 157; Valles, 2009, 334; Viladés, 2008, 21; www.espeleoindex.com)

Cledes pel bestiar

52. Cova de les Cabres – la Coma i la Pedra

Es troba al vessant dret de la Rasa d'en Casanova. S'hi arriba pel camí de la Coma a la borda del Pujol. Balma aprofitada per arrecerar els ramats.

(Valles, 2009, 274)

53. Cova de sant Llobre – Guixers

Es troba entre santa Eulàlia i el molí de la Corriu.

Es descriu com una cova amb l'entrada relativament petita i una gran sala on s'hi poden encabir més de 3000 caps de bestiar de llana.

(Torras, 1922, 315)

54. Balma dels Ternal – Guixers

Situada en el camí del molí de la Corriu cap el pont Quebradís.

S'esmenta que pot recollir-s'hi un reumat de 4000 caps de bestiar de llana.

(Torras, 1922, 316)

55. Balma del Segarra – Guixers

També coneguda com Esplugu Vella, és a prop de l'anterior.

Es cita com a molt espaiosa i buidada en la penya, on s'hi acull el bestiar a l'hora de la migdiada, a l'estiu.

(Torras, 1922, 316)

56. Balma de la Ventolada – Lladurs

Des de l'Hostal del Vent cal anar cap a la collada de la canal del Prior, la Balma Roja i el barranc de Vilamala, la cova és situada a peu d'un cingle. Ha estat refugi de bestiar oví.

(Valles, 2009, 367)

57. Cova de les Portes – Lladurs

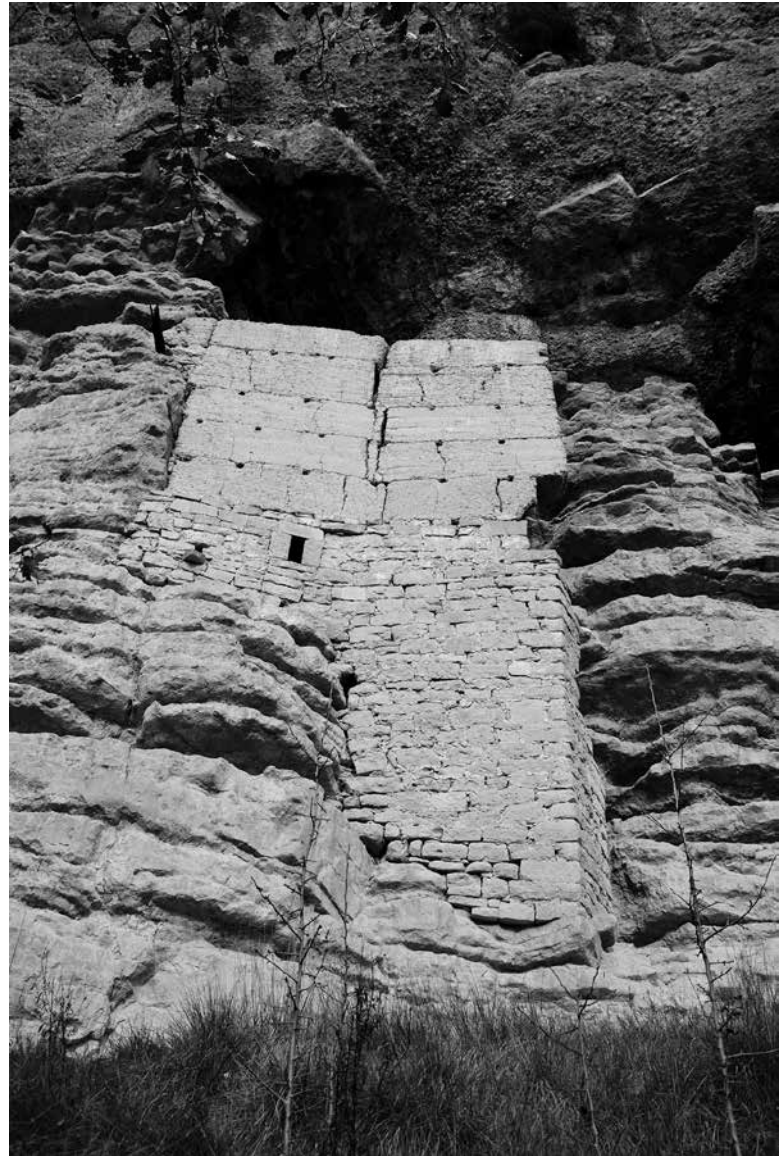
(Veure núm. 81)

Cavitat utilitzada per estabular el bestiar.

58. Balma de la Quesis – Lladurs

(Veure núm 8)

S'utilitzava com a corral pels ramats de cabres.

La Moreria – Navès (cova núm. 51)

59. Balma del Fornó – Navès

(Veure núm. 47)

Ha estat emprada per a guardar bestiar oví. La gent de Sant Llorenç hi anava a buscar xerri –excrements d'ovella- per adobar els camps de conreu.

(Fruitós, 1997, 165; Valles, 2009, 316)

60. Balma del Xoriguer – Navès

També coneguda com a Balma de Capdevila.

Està situada al vessant dret del Cardener, sota els cingles de Capdevila i sobre la presa de la Llosa del Cavall.

Té una amplada de boca d'uns 20 metres per 3,50 metres d'alt i uns 7 metres de fons, a l'interior de la bal-

ma l'alçada de la volta arriba fins als 7 metres.

Antigament es feia servir per tancar-hi el ramat.

(Codina, 2002, 10; Valles, 2009, 370; www.espeleoindex.com)

61. Esplugu de Junyent – Odén

També coneguda com a Forat Negre.

Des de cal Caballera s'arriba a l'antic camí veïnal i d'aquí cal davallar cap el cingle on es troba la cova que té una obertura de cinc metres.

Ha servit de refugi per a ramats de xais i cabres.

(Codina, 2008, 10; Valles, 2009, 323)

Espluga de Cordes – Odèn (cova núm. 66)

62. Esplugues de la Perdiu – Odèn

També anomenades Esplugues d'Urdell.

Des de cal Prat cal travessar la riera de Canalda, arribant fins al torrent de la Perdiu. A prop de tres salts d'aigua es troben les balmes on s'hi ha tancat ramats.

(*Valles, 2009, 343*)

63. Espluga Tremosa – Odèn

(veure núm. 17)

S'utilitzava de corral per tancar les cabres.

www.espeleoindex.com

64. Espluga de Sant Quintí – Odèn

Aquesta cova ja es pot veure entremig de les alzines des de l'ermita de Sant Quintí.

Balma de 23 metres de recorregut utilitzada per tancar bestiar.

(*Codina, 2005, 12; Valles, 2009, 357*)

65. L'Esplugapalla – Odèn

(Veure núm.24)

Utilitzada com a corral.

66. Espluga de Cordes – Odèn

(Veure núm. 32)

A l'interior d'aquest abalament de la cinglera hi ha la cleda pel bestiar.

67. Balma de Ca l'Andreu – Odèn

(Veure núm. 19)

Darrerament ha estat emprada per a recer de bestiar.

68. Espluga Melera – Odèn

També rep el nom de Cova de les Boliannes.

Igual que l'anterior es troba en la paret de la roca Canalda.

Conjunt de tres petites coves utilitzades pels ramats.

(*Aymamí, 2011, 50*)

69. Espluga Gràtines – Odèn

També anomenada cova dels Capellans.

En el camí de la roca Canalda, en el punt on arrenca el camí en direcció a Odèn passant per la Borda i el Planellot. Només s'utilitzava per a guardar-hi el ramat.

(*Consell Comarcal del Solsonès*)

70. Espluga del Lacó – Odèn

Es troba a l'entrada del "Forat Colomer" a prop de les restes del molí de la Ribera i la casa del Lacó.

Balma d'uns 10 metres de profunditat amb una gran boca d'accés. En la topografia publicada s'observa una petita paret de pedra a l'entrada, però com que no es veuen habitacions interiors, malgrat que en la descripció que s'efectua no s'explica llur utilització, hom creu que servia de recer al bestiar.

(*Codina, 2010, 10; Valles, 2009, 324*)

71. Espluga Sivina – Odèn

També anomenada Espluga Cirer.

Una mica més endavant de la masia de la Plana i sota d'una gran roca es troba la balma que mesura 40 metres d'amplada per 10 de fondària emprada com a corral.

(*Codina, 2013,16; Valles, 2009, 361; www.espeleoindex.com*)

Espluga Melera – Odèn (cova núm. 68)

72. Balma del Marrà – Pinell de Solsonès

Es troba entre Sant Tirs i la masia dels Casals.

Tot i que el seu nom prové d'una pedra que té la forma d'un marrà, fou utilitzada pels pastors per protegir-se del fred i del mal temps.

(www.pinelldesolsones.cat/municipi/patrimoni/)

73. Balmes del Verger – Sant Llorenç de Morunys

Al sud de la mola de Lord. A prop el grau de Sallort o de Sant Jaume.

Es tracta de quatre balmes emprades per arrecerar el bestiar oví. El terra és ple d'excrements.

(Valles, 2009, 294)

Balmes obrades sense especificar utilització

74. l'Espluga del Riu de Valls- Guixers

Abans d'arribar a la resclosa de la segona presa del riu de Valls, es troba

aquesta espluga de més de 30m de llargada per 14 de profunditat en el seu punt més profund i una alçada d'uns 6m de mitjana.

En la part sud el nivell puja i trobem grans blocs de roca caiguts. Alguns s'han aprofitat per fer-hi un habitacle senzill de pedra seca, del qual avui dia encara es poden veure les restes. Algunes parts de la paret són negres de sotja.

(Codina 2012-2, 12)

75. Balma dels Cints – Guixers

Seguint el mateix itinerari que l'anterior, la cova es localitza una mica més enllà de la segona presa i a l'altra costat del torrent.

El sostre és bastant alt, allargat i poc profund, suficient per aixoplugar-se, està bastant fumat de color negre.

(Codina 2012-2, 12)

76. Balma de la Vila – Navès

Balma obrada situada a la cinglera meridional de Busa. Sense més dades. Segons el mapa trobem una Casa Vila

i una canal de Casa Vila en el pla de Busa, entre els serrats del Cogul i de la Llebre.

(Dot 2010, 158)

77. Balma de la Cardassa – Navès

Balma obrada situada a la cinglera meridional de Busa. Sense més dades. Tot i que la casa de la Cardassa es troba a prop de torrent homònim i es situa entre la pista de Busa a la vall d'Ora i la que va de la vall d'Ora a la rectoria de la Selva.

(Dot 2010, 158)

78. Balma de cal Cabreró – Odèn

Es troba al capdamunt de l'escala nova de Busa.

Balma obrada situada a la cinglera meridional de Busa. Sense més dades.

(Dot 2010, 158)

Diversos

79. Bòfia del Port del Comte – La Coma i la Pedra

Es troba a ponent de l'estació d'esquí de Port del Comte i a la capçalera de la Rasa de la Bòfia.

També és conegut com la Bòfia o el Forat de la Bòfia. Avenc de 30 metres de profunditat i 60 de recorregut, conegut des de molt antic ja que es tracta d'un pou de glaç natural que era explotat per la gent de la contrada durant segles. A l'any 1966, encara existien dos trams d'escales de 6 metres, construïdes amb troncs de pi que permetien baixar al fons des del llavi inferior de la caverna.

Alguns anys, sembla ser que la neu acumulada pot arribar fins a pocs metres del llavi inferior.

(Valles, 2009, 346; www.espeleoindex.com)

80. Balma de les Pintes – Guixers

Gairebé a l'alçada de la segona presa del riu de Valls es veu aquesta gran balma d'uns 100 metres de llargada, una fondària mitjana de 10 metres i una alçada màxima de 20 metres, que s'utilitzà per fer formigonat en la construcció de la presa. Encara hi ha la rampa de pedra que es construï. (Codina 2012-2, 12)

81. Cova de les Portes – Lladurs

Des de l'enrunat castell i l'ermita romànica de Sant Agustí d'Isanta cal davallar vers la riera de Canalda. S'hi accedeix des de l'hostal Cap del Pla. L'indret de Les Portes es troba citat en un document medieval, del segle XI (Acta de Consagració de la Seu d'Urgell). S'esmenta el lloc com a límit de la propietat del castell i de l'església d'Isanta.

En aquesta cova, de 24 m de recorregut, s'han realitzat excavacions arqueològiques que han proporcionat materials de Neolític Final (Verazià) Bronze Antic, Bronze Final, Edat del Ferro i Edat Mitjana.

Cal fer esment que en les topografies publicades apareix una roda de molí en la zona mitja de la cova.

(Castany, 1990; Valles, 2009, 347)

82. Balma de la Roca dels Moros – Lladurs

Des de l'hostal Cap del Pla, s'arriba als rocs basculants de les Gaites, d'aquí cal pujar cap el tossal de la Bandera i seguir cap el "Mal Pas" i l'enrunada casa del Martí fins a passar per sota de la roca dels Moros on hi ha la gran balma, inaccessible des de terra.

Hi ha restes d'una construcció que la cultura popular atribueix als àrabs.

(Valles, 2009, 354)

83. Balma dels Encantats de Vilamala – Odèn

També anomenada Cova de la Paret.

Des del marcat revolt de Fenerals cal seguir cap el serrat del Sòbol i el clot de Vilamala arribant, després d'una hora, per camins feréstecs a la balma. Caverna de 22 metres d'amplada per 7 metres d'alçada i 15 metres de fons. En les descripcions s'explica que són balmes penjades a mig aire de la cinglera, totalment inaccessibles si no és escalant, una té un tronc posat verticalment i suscita interrogants. Per aquest motiu figura en aquest apartat. (Dot, 2010, 34; Fruitós, 1997, 171; www.espeleoindex.com)

84. Bòfia de la Vall dan – Odèn

Des del petit coll de Barrer, per on passa l'antic camí d'Oliana a Cambrils, es segueix un corriol que penetra en un bosc on es troben les cavitats.

Al mapa de l'ICC apareix situat per la zona un Forat de la Figuera, que molt possiblement sigui la Boca A de la bòfia d'on surt una figuera.

Conjunt de dues cavitats de 20 metres de desnivell i 100 de recorregut que faig esment a manera de curiositat ja que foren l'objectiu d'alguns "cercadors d'or". Transcripció tot seguit una nota escrita sobre aquest tema: "A mitja galeria i en un racó del sòl del passadís, hi ha uns tres troncs de pi travessers corcats, dissimulats amb cobertura de llosetes fines. En obrir-ho es va trobar un escampall de sacs de ciment, ampolles buides de diversos licors, alguns envasos de medicaments, llaunes de tota mena, unes graelles rodes, fragments d'espelmes, un repugnant llum de carbur, diverses eines -dues aixades, dues pales, un pic, galledes, dos garbells, tenalles,

un martell, un paletí, filferro, una senalla, i sacs de sorra...-

El "santuari", ben camuflat i a uns 20 m de profunditat, és una sala de 5x4 m que dóna a dues galeries cegues, en el terra de les quals s'hi aprecien els cops de les eines del "miner".

"Fa una colla d'anys, pel cap baix de 30 a 40, un cisteller se li presentava cada dissabte a l'historiador Ramon Planes, de Solsona, amb una cistella d'aquelles grans d'anar al mercat, en el cul de la qual camuflava tota mena de ceràmiques i altres objectes per vendre, que eren segons ell, les escorraines o deixalles d'antics cercadors d'or. A partir d'un dia que se li va preguntar d'on treia tot aquell bé de Déu i que els ho ensenyés, que ho pagarien bé, mai més no varen saber res d'ell."

En aquesta caverna s'han efectuat troballes del Neolític.

(www.espeleoindex.com)

Coves desaparegudes

85. Espluga dels Carrabiners – La Coma i la Pedra

Balma oberta el peu de la pista de la Coma a Tuixén, que es derruï en fer-se les obres de l'actual carretera.

(Borràs, 1978, 153)

86. Balma de la Pollosa – Guixers

En la carretera de Port de Comte, en el lloc de les Costes hi havia hagut una balma, el sòl de la qual fou tapat en fer-se la carretera.

S'hi va trobar una fusaiola.

(Ajuntament de Guixers. Catàleg de Béns a Protegir. Guixers.ddl.net)

87. Cova dels Càntirs – Navès

Cavitat destruïda en efectuar-se les obres de la Presa del Cavall.

(Valles, 2009, 285)

88. Avenc de Peu de Roc – Solsona

No gaire lluny de la masia els Plans. Consta com a desaparegut.

(Valles, 2009, 344)

Les notícies que trobem sobre les cavitats estan repartides en diverses publicacions: llibres, catàlegs, ressenyes espeleològiques, itineraris excursionistes, fulletons i opuscles de tota mena, per la qual cosa el lector de

ben segur trobarà a faltar, en aquesta relació, més d'una cavitat relacionada amb la tipologia que s'esmenta i és que el motiu d'aquest treball no és el de fer un catàleg ni una relació exhaustiva, sinó la d'explicar l'estat de la qüestió sobre aquest tema i ser, si més no, el punt de partida per tal d'anar passant fil a l'agulla a fi de poder conèixer millor el trogloditisme del Solsonès.

BIBLIOGRAFIA

- Aymamí i Domingo, Gener (2003). *D'excursió per les coves de Catalunya*. La Butxaca de Muntanya. Barcelona.
- Aymamí i Domingo, Gener (2011). *Excursions per la història de Catalunya*. Cossetània Edicions. Valls.
- Borràs, J; Miñarro, J.M.; Talavera, F. (1978). *Catàleg espeleològic de Catalunya*. Vol 5. Poliglota. Barcelona.
- Castany, Josep; Estany, Imma; Soler, Victòria (1990). L'Abric de les Portes (Lladurs, Solsonès). *Memòria de l'excavació arqueològica 1990*. Direcció General del Patrimoni Cultural.
- Codina, Salvador (1983). "Avenc del Coll de Jouet i Avenc del Capolatell". *Corriol* (60) Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (1983-2). "La Moreria". *Corriol* (61). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (1996). "Cova de la Visera Fumada o Espluga Tremosa". *Corriol* (103). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (1999). "Balma de la Currua". *Corriol* (112) Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (1999-2). "Balms de la Quesis i de les Carboneres". *Corriol* (114). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2000). "Balms de Montpolt". *Corriol* (116). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2000-1). "Espluga del Riufred". *Corriol* (117). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2000-2). "Balma del Xerri". *Corriol* (118). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2001). "Balma dels Forats o de la Cigrona". *Corriol* (121). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2002). "Balma de Capdevila". *Corriol* (125). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2002-2). "Balma de la Gaita". *Corriol* (127). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2003-2). "Espluga de Cal Jaumetó". *Corriol* (130). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2003). "Balma del Segarra de Torrentallé". *Corriol* (129). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2004). "Balma dels Segarra de Montcalb". *Corriol* (134). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2004-2). "Balms d'Orriols de l'Aigua d'Ora". *Corriol* (135). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2005). "Espluga de Sant Quintí". *Corriol* (138) Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2005-2). "Ruta espeleològica per la rasa de Capdevila". *Corriol* (139). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2006). "Balma de Sant Llorenç". *Corriol* (140). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2006-2). "Esplugapalla". *Corriol* (142). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2008). "Volta espeleològica per Junyent". *Corriol* (151). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2010). "Ruta Espeleològica pel Forat Colomer" *Corriol* (156). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2012). "Volta Espeleològica per la canal d'Orriols" *Corriol* (165). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2012-2). "Ruta espeleològica pel riu de Valls" *Corriol* (166). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2013). "Ruta espeleològica pel riu de la Plana". *Corriol* (168). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Codina, Salvador (2013-2). "Balms de l'Espluga de la Corriu" *Corriol* (169). Centre Excursionista Solsonès. Solsona.
- Consell Comarcal del Solsonès. "Volta a les roques de Canalda". Fulletó.
- Dot, Maria; Garrigós, Francesc; Rovira, Raimon (2010). *L'alt Solsonès, rases i cims*. Cossetània Edicions. Valls.
- Escur, Núria (2013). "Amagats, memòria del bosc". *La Vanguardia* 22 de juny. Barcelona.
- Ferrer i Mallol, Maria Teresa; Mutgé i Vives, Josefina; Riu i Riu, Manuel (2001). *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*. CSIC. Departament d'Estudis Medievals. Barcelona
- Fruitós i Sayol, Jaume (1997). *La vall de Lord. Guia turística i excursionista*. Sant Llorenç de Morunys.
- Miralles, Esther (2013). *Emboscats*. Ara Llibres. Barcelona.
- Riu, Manuel (1964). "Solsonès" a Geografia de Catalunya. Vol II. Geografia Comarcal. Editorial Aedos. Barcelona.
- Riu, Manuel (1972). El manso de la "Creu de Pedra" en Castelltort (Lérida), *Noticiario Arqueológico Hispánico*. Arqueologia I. Madrid.
- Sala, Dani; Sala, Núria (2012). "L'avi no va anar a la guerra". *L'Erol, Revista Cultural del Berguedà*, núm. 114. Berga.
- Torras, Cèsar August (1922). *Pirineu Català. Comarca del Cardener*. Tallers Gràfics Hostench. Barcelona.
- Valles, Jordi de (2009). *Catàleg Espeleològic de Catalunya*. Volum 2. Federació Catalana d'Espeleologia i Espeleo Club de Gràcia. Barcelona.
- Viladés Llorens, Ramon (2008). "Fortificació de Busa (1811-1812)". *L'Erol, Revista Cultural del Berguedà*, núm. 98. Berga.

Gener Aymamí i Domingo

Diplomat en Arqueologia Hispànica per la UB
Estudis del trogloditisme